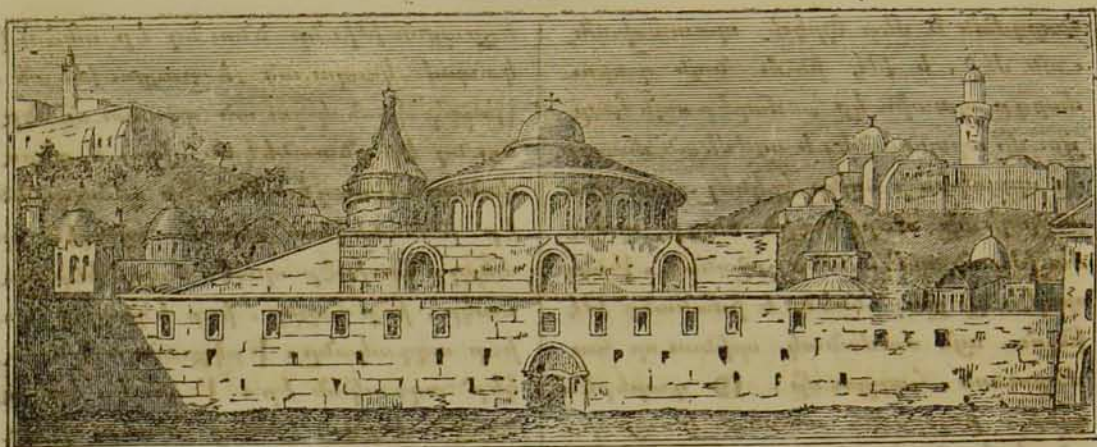

ՎԵՏԵՐՈՐԴ ՏՄԻԻ
ԹԻԻ 6.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՅՈՒՆԻՍ 30.
1871.

Ա.Զ.Գ.Ա.ՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

Ս Ա Մ Ս Ր Ա Յ Ի Ն

Ղ-Ի. Ժ. 29-37.

«Եւ զի ի՛նչ ընկեր» այսպէս կը հարցնէր երբեմն փարիսեցի օրինականը։ Եւ զհարցումը տարօրինակ կերեւի մեղ այսօր, և ով որ նոյնը կրկնէ ներկայ ժամանակիս մէջ, ամօթահար կը լինի մարդկանց առջեւ։ Եւ սակայն այն դարուն մէջ, երբ օրինականը սոյն հարցումն արտասանեց, ո՛չ միայն ամօթ չը համարեցաւ, այլ պատիւ։ Օրինականը այսպիսի հարցումն առաջարկելով երկնաւոր Վարդապետին՝ յուսացաւ երեւիլ արդար և լիակատար օրինակ սրահ։ Հարցընելով թէ՛ «Ով է ի՛նչ ընկեր», կարծես թէ կ'ուզէր ասել. «Եւ

չը կամիմք նաւ զանց առնել, արհամարհել և մոռանալ զոր, այլ կը փափաքիմք ամեն մարդ տիրել իբրեւ ընկեր, որ արժանի է սոյն կոչմանը։ Թէպէտ յայտնի է որ կարող չեմք ամեն մարդ ընկեր անուանել, բայց շատ կը ցաւիմ, եթէ նոյն կոչումը զայնամ այն մարդուն, որուն պարտաւոր եմ։ Եւ ինձ, ուրեմն Վարդապետ, զի ի՛նչ ընկեր, որպէս զի և ես ողջունեմ զնա իբրեւ ընկեր և վարուիմ նորա հետ իբրեւ ընկեր»։

Թէ ի՛նչ խորութիւն կայ նոյն դարուն և ներկայ դարուն մէջ, թէ ի՛նչ տարբերութիւն կայ օրինականի

հարցման և մեր Վրկչի պատասխան-
ւոյն մէջ, և թէ ինչո՞ւ նոյն դարու
մարդը պատիւ կը համարէր սոյն հար-
ցումը արտասանել և այժմեան մարդը
կը պատկառի նոյնը կրկնել։ այս մեծ
անջրպետը մարդկային ազգի պատ-
մութեան ամենամեծ շրջանն է։ Իսկ
որպէս զի լաւ քննենք և խմանանք թէ
ինչո՞ւ այն ժամանակ օրինաւոր հա-
մարուած հարցումը, 19 դարերէն
զկնի, բոլորովին անտեղի է այսօր.
բնական և հարկ է նախ և առաջ
հարցնել՝ թէ ի՞նչ պատճառաւ օրի-
նաւոր կը համարուէր նոյն խօսքը, և
թէ արդեօք ամեն մարդիկ այնպէս
կը խորհէին, ինչպէս կը խորհէր Փա-
րիսեցի օրինականը։ Այն կրկնակի
խնդիրը քննել և պարզել՝ կը նշանա-
կէ լիովին ուսումնասիրել թէ ի՞նչ
կը հասկնային մարդիկ ընկեր ասելով։
Ար նշանակէ յատուկ տեսութեամբ
զննել և ուսանիլ մարդկային ազգի
պատմութիւնը, որ սոյն յատուկ կե-
տէն առնելով խիստ կարեւոր է և
խորհրդածութեան արժանի։ Սենք
պիտի պատկերացնենք այս պատմու-
թիւնը, բայց նշանաւոր գիծերը մի-
այն գծելով, և այսքանը բաւական
կը համարինք մեր նպատակին հասնե-
լու համար, որ է ակներեւ ցոյց տալ
Յիսուսի Վրիստոսի գալստեան և առ-
տուածային վարդապետութեան մի
ամենամեծ ազդեցութիւնը։

Աշխարհիս նախնի դարուց մէջ,
մինչդեռ մարդկութիւնը խանձարոյ
մէջ էր տակաւին, մարդոյ մոքէ ան-
ցած չէր բնաւ այս հարցումն. « Ի՞նչ
է ի՞նչ ընկեր »։ Աստուած մէկ արիւնէ
ստեղծելով ամեն մարդիկ, ամենուն
տուած էր մի և նոյն նախահարբը։
Մարդկութիւնը սերած լինելով մի
զոյգ ամուսնի, նկարագրապէս կը
կազմէր մի գերդաստան։ Մարդկային

եղբայրութիւնը ծնունդ էր անձուկ
կապով կապուած եղբայրութեան։
Մարդիկ-իւն կոչուած զգացումը՝ ծը-
նունդ էր ընտանեկան սիրոյ և գորո-
վանաց։ Մարդկային սէրը զանգուած
էր ընտանեկան սիրով, այնպէս որ
մարդը կը սիրէր որպէս մարդ՝ իւր զա-
ւակը, իւր հայրը, իւր եղբայրը եւ
իւր ազգականը։ Ի սկզբան ամեն ըն-
կեր՝ ազգական էր։ Այսպէս էր ա-
ռաջին մարդոյ կենաց շրջանը, որ կա-
րողացաւ տեսնել իւր գերդաստանը՝
ժողովուրդ եղած՝ և սոյն ժողովուրդեան
անդամները, իրենց կենդանի նախա-
հօր առջեւ, ոչ միայն իբրեւ բաղա-
քակից կը ծանաչէին զիրեար, այլ և
իբրեւ ազգական և իբրեւ եղբայր։
Այս սկզբնական հասարակութեան
կամ համեղեցայրութեան կապը երկար
ժամանակ տեւեց ու զգալի մնաց, և
թէպէտ իւր յիշատակարանները ան-
հետացան, բայց իւր գաղափարը ան-
կորուստ պահպանուեցաւ աւանդու-
թեան մէջ։ Մարդիկ իրարմէ հեռա-
ցան, իրարմէ բաժնուեցան, բայց
զիրար ազգակից ծանաչելու նախնի
սովորութեամբ անեղձանելի մնաց այն
զգացումը, որուն յետ ժամանակաց,
Մարդիկ-իւն անունը տրուեցաւ։

Այս կետէն կարող ենք ծանաչել
Աստուծոյ նպատակը և խորհուրդը։
Երբ ասաց Աստուած իւր պատկե-
րակից ստեղծած արարածներուն. « Այ-
ճեցէք և բազմացարուք », ոչ միայն
կամեցաւ երջանկութիւնը առաւե-
լու և իւր պատկերը բազմացընել
երկրիս վրայ, այլ կամեցաւ նաեւ
ստեղծել մի ամենամեծ գերդաստան,
որոյ իւրաքանչիւր անդամները պար-
տաւորութեամբ կապուած լինին,
ինչպէս իրարու հետ, նոյնպէս և ի-
րենց Արարչի հետ։

Ամեն մարդիկ կոչուած էին յամե-

նայն զօրութենէ փառաւորել՝ թէ՛ տմենասուրբ և ամենաբարի Նստուածը, յորմէ կարողութիւն և ընդունակութիւն ստացած էին, և թէ՛ օգնել միմեանց իրենց գերագոյն նպատակը լիովին կատարելու համար, որ էր սիրելով զմիմեանս՝ փառաւորել զՆստուած: Նայն նպատակը և նայն սէրը պէտք է որ կապէր և միացներ մարդը՝ մարդոյ հետ, գերգաստանը՝ գերգաստանի հետ, ազգը՝ ազգի հետ: Իսկ անհատներու տարբեր բնաւորութիւններն ու տարբեր ազնակաները, ցեղերու տարբեր կազմուածն ու խառնուածը, ժողովրդոց տարբեր դիրքն ու պիտոյքը, ուրիշ նպատակի համար չլին, բայց եթէ աւելի զգալի կացուցանել, որ իւրաքանչիւր մարդիկ, խորհրդաւոր կերպով, կախումն ունին իրարմէ, փոխադարձ կարօտութեամբ կապուած են միմեանց հետ և անդադոր պարտաւորուած են միմեանց փոխադարձ օգնութեան կարեւորութիւնն զգալ: Նման պէսպիսութիւնք, ամեն գիմադիր յատկութիւնք պէտք է որ ձուլուէին աստուածային անտեսութեան անհուն խորհրդոյն մէջ, համօրէն մարդկութիւնը պէտք է որ լինէր իբրեւ մի մարդ Նստուածոյ առջեւ, հազարաւոր եւ բիւրաւոր ձայները պէտք է որ լինէին իբրեւ մի ձայն, իբրեւ մի դաշնակաւոր նուագ, իբրեւ մի անընդհատ օրհներգութիւն երախտագիտութեան և երկրպագութեան:

Սարգկանց առ միմեանս ունեցած սոյն յարաբերութեան մէջ պէտք էր ահա որ աճէր, եւ զօրանար աստուածսիրութեան և մարդասիրութեան սուրբ զգացումը, այն սքանչելի սէրը կամիմ ասել, որ խսպառ տարբեր է ուրիշ ամեն սիրոյ զգացումներէ, երբ անարատ է, երբ պղտորուած չէ մար-

մասիրութեամբ, երբ զանգուած չէ շահամոլութեամբ, ունակութեամբ, կանխակալ կարծիքով և արեան ուժով և երբ պահպանած է այն յատուկ ամբօնութիւնը, որ բնաւ չուրիշ ուրիշ մարմնաւոր յօժարութեանց մէջ: Եթէ, իբրեւ մարդ, չունինք սոյն ամբօն սէրն առ մարդիկ, ընտանեկան զգացումները, արեւական համակրութիւնը և հայրենեաց խանգը կարող չեն երբէք անասուններէն բարձրացնել զմեզ, և այս մասնաւոր զգացումները այն ժամանակ միայն կարող են սիրոյ սուրբ անունը կրել, երբ կատարելաբար զործուած են Հոգւով Նստուածոյ և ճշմարիտ աստուածսիրութեան ու մարդասիրութեան երկնաւոր հիւթով կազդուրուած և ուռճացած:

Թող չըկարծուի բնաւ, թէ մենք դիտաւորութիւն ունինք դատապարտել կամ նուազեցնել այն զգացումները, զորս բնութիւնը ներշնչած է մեզ, և որոնք սահմանուած են աստուածային անհուն խորհրդով, որնախակրթութեան աստիճաններ լինին մեր համար դէպ ի գերագոյն սէրը վերաթեւելու: Նստուած կարող էր անշուշտ ամեն մարդ առանձին առանձին ստեղծել ի հողոյ, և յաջորդական նորանոր տրարչութեամբ յարատեւել մարդկային ցեղը, բայց չըկամեցաւ այսպէս առնել: Նա հաճեցաւ գերգաստանը մարդոյ շուրջը բոլորել և իւրաքանչիւր անդամները փոխադարձ կարօտութեամբ իրարու հետ կապել եւ սոյն խորհրդաւոր ազգակցութեամբ՝ ընտանեկան հասարակութիւնը հաստատել: Որդիական, ամուսնական, հայրական և քաղաքակցական՝ արդար և բնական գորովանքներու մէջ է, որ կը կրթուի, կը բացուի և կը փայլի մեր սիրելու ըն-

դունակութիւնը և կարողութիւնը ,
Լստուծոյ իմաստութեան և բարութեան
յատուկ տնօրէնութիւնն է այս ,
որ սիրելու մերձաւոր առիթներ եւ
ստիպողական միջոցներ մատակարարած
է մեզ՝ մեր կարողութեան չափով
և մեր որրանին մօտ : Յովհաննէս
առաքեալն ասաց . « Եթէ չք ա
սիցէ , Եթէ սիրեմ զԼստուած և զեղբայր
իւր ատիցէ , սուտ է . որ ոչ սիրէ
զեղբայր իւր՝ զոր տեսանէ , զԼստուած՝
զոր ոչն ետես , զիսորդ կարիցէ
սիրել : » Ա. Յով. Դ. 20 :

Ոչ ապաքէն այս խօսքերը լիովին
իրաւունք կուտան մեզ՝ այսպէս ասել
մեր կողմէն . — Լսն մարդը , որ իւր
տեսած և ճանաչած եղբայրները չսիրէր ,
ի՞նչպէս կարող է սիրել այն եղբայրները ,
զորս ոչ տեսած է և ոչ կը ճանաչէ : Ով որ
չսիրէր այն անհատները , որոց հետ
Լսխախնամութիւնը կապած է մասնաւոր
անձուկ կապով , կարող չէ նա երբէք
սիրել այնպիսիները , որոց հետ
կապուած է միայն ընդհանուր
կերպիւր : Սեր գիտակցութիւնը
կը համոզէ զմեզ և կարող ենք առանց
տարակուսելու ասել , որ իւր ազգականաց
և մերձաւորաց բարեբաղդութեան
համար անտարբեր եղող մարդը՝
կարող չէ երբէք անկեղծօրէն
զգալ եւ խորհիլ ընդհանուր մարդկութեան
շահը : Ինկեղծ և ճշմարիտ չէ
նաեւ այն արտակերպ մարդասիրութիւնը ,
որ կը ձգտի ազգակցութիւնը
թողուլ և միայն հայրենիքը սիրել ,
հայրենիքն ու ազգը թողուլ և
միայն մարդկութիւնը սիրել , կենդանիքը
թողուլ և մեռեալները սիրել : Ով
կարող է երբէք , առանց գերդաստանի՝
ազգ երազել , առանց ազգի՝ մարդկութիւն
և առանց կենդանեաց՝ ննջեցեալներ : Սէրը
աստիճաններ ունի և սիրոյ կա

տարածին դիմելու համար՝ հարկ է
քանի մի սանդուղներ վերտնել : Լեւտարանը
ոչ միայն չմերժէր , այլ և յատկապէս
մասնաւոր սիրոյ պատուէրներ կ'աւանդէ :
Զին և Նորուիտի ամեն սուրբերը յարգած
և գրկած են մասնաւոր սիրոյ կապերը :
Նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս ցոյց տուաւ
իւր անձին մէջ կատարեալ օրինակ
որդւոյ , բարեկամի և քաղաքակցի :
Նա գեղեցիկ տիպար էր ծընողասիրութեան ,
բարեկամութեան և հայրենակցութեան :

Եւ սակայն պարտինք խոստովանիլ
որ ընդհանուր մարդասիրութեան ընդունակութիւնը ,
կամ , աւելի պարզ ասել , մարդը՝
որպէս մարդ սիրելու կարողութիւնը՝
բարձր է եւ գերագոյն մեր մասնաւոր
սիրոյ ամեն գործունէներէն : Որչափ
պակաս են սիրոյ օժանդակիչ
պարագայք , որչափ զերծ է մեր
սէրը մասնաւոր յօդիչ առիթներէ
— շահախնդրութենէ , ունակութենէ ,
կանխակալ կարծիքէ , արեան
զօրութենէ — միով բանիւ , որչափ
կըզգանք մենք , որ մենք կը սիրենք
զմարդը՝ միայն Լստուծոյ կնիքը
իւր ճակտին վրայ ունենալուն և մեր
օգնութեանը կարօտ լինելոյն համար ,
այնչափ վեժմ է մեր սէրը և արժանի
ճշմարիտ սիրոյ անուն կրելու . վասն
զի անարատ է , վասն զի անբիծ է և
անխառն : Երբ այս եղանակաւ կը
սիրենք , յայտ է որ կը սիրենք մենք
որպէս Լստուած , որոյ մարդասիրութիւնը
ինքնաբուղիս է և անպայման և հիմնուած
չէ բնաւ յարակից պարագաներու
վրայ : Որչափ հոգեւոր է մեր սէրը ,
այնչափ նման է աստուածացին
սիրոյն և աւելի կը մօտեցնէ զմեզ
Լստուծոյ և կը միացնէ նորա հետ :
Որով բանիւ , մեր ունեցած մասնաւոր
սիրոյ շատ կամ սակաւ գործունէք

ներով մենք հաւասար ենք մեզմէն ըստորին կենդանի արարածներուն . իսկ մեր ունեցած ընդհանուր սիրով մենք պատկերակից և սիրակից ենք Մատուծոյ : Տարակոյս չը կայ , որ անասունները առանց գորովանաց չեն և նոցա քանի մի տեսակները խիստ յայտնի են այս մասին . բայց չկայ նոցա մէջ բնաւ՝ սիրոյ այն վեհ և ընդհանուր բեղմնաւորութիւնը , որ յատուկ է միայն հոգեւոր արարածոյն , այսինքն մարդոյն : Այս հոգեւոր սէրն է ճշմարիտ սէր : Այս սէրն է , զոր պարտինք յաւելուլ մեր ամեն սիրոյ վերայ : Պէտք է որ ամեն մարդ այս սիրով ուսանի սիրել իւր զաւակը , իւր ամուսինը , իւր ազգականը և իւր բարեկամը : Այս հոգեւոր սէրն է բնական և համակրական սիրոյ համեմիչ աղբ : Առանց հոգեւոր սիրոյ , աւմեն զգացմունք , ամեն գորովանք , ամեն սէր , ոչ այլ ինչ են , եթէ ոչ կիրք , տենչանք , ունակութիւն , վարագուրեալ ինքնասիրութիւն , որոնք վայրագար կը կրեն սիրոյ գեղեցիկ անունը :

Ամենաբարի Արարիչը կամեցաւ , որ հոգեւոր սէրը լինի մարդկային բնութեան ամենէն փառաւոր գարդը , ամենէն գեղեցիկ կատարելութիւնը , ամենէն սքանչելի միջոցը , որով կարենան մարդիկ հանրական միաբանութեամբ կատարել իրենց պատուիրած մեծ գործը , որ է փառաւորել զՄատուծոյ երկրի վրայ : Այլ տեսներէ ակներեւ , թէ ի՞նչ սքանչելի իմաստութեամբ արմատացուցած և հաստատած է Մատուծոյ սիրոյ զգացումը մարդոյ սրտի մէջ : Այլ տեսներէ , թէ քանի եղանակներով և քանի միջոցներով ապահոված է այն զգացման գոյութիւնը : Քանի՞ քանի՞ նշաններ , դիմեր և պայմաններ կան , որով մարդը

զը պարտաւորուած է ընկեր ճանաչել ամեն մարդ առհասարակ : Ամենքն ունին նոյն կաղնուածքը , նոյն կերպարանքը , նաեւ նոյն կարօտութիւնը , նոյն կախումն , նոյն վտանգները եւ նոյն թշնամիքը : Ամենքն ունին հաւասարապէս՝ մտածութիւն , լեզու , խիղճ և գիտակցութիւն : Ամենքն ունին կանոն արդարութեան և զգացում ճշմարտին : Ամենքն ունին կարօտութիւն ապաւինութեան և հաւատոյ առ Մատուծոյ : Ամենքը կը փափաքին զգայական կեանքէն աւելի լաւագոյն կենաց և երկրաւոր երջանկութենէն աւելի լաւագոյն երջանկութեան : Ամենքն ունին գաղափար անմահութեան և ծարաւ յաւիտեանականութեան : Վերջապէս , երկիրս անիծուելէն ի վեր , ամենուն զգալի է աղբիւրանկութիւնը , ամենքը կը կրեն այս ցաւը և ամենքը արժանացած են պատուիրանազանցութեան դառն հետեւանքներուն . . . : Իայց աւանդ , որչափ կը նշանակենք այն կէտերը , որովք պէտք է միանային մարդիկ , այնչափ կը մօտինք նոցա մահաբեր բաժանման եւ անմիութեան առաջին պատճառին : Ինչպէս կարող էր մարդ , իւր Արարչէն հեռանալէն զինի , իւր Արարիչը անպատուելէն զինի , յարգել նորա պատկերը և կնիքը արարածի ճակտին վրայ : Իւր անձը Մատուծոյ նախապատիւ համարող մարդուն համար ուրիշ ի՞նչ էակ կարող էր սուրբ համարուիլ բովանդակ տիեզերաց մէջ , Ի՞նչպէս կարող էր կենդանի մնալ ընկերի սէրը այն ապականուած սրտին մէջ , ուր ցամքած էր սէրն առ Մատուծոյ : Սարդը , Մատուծոյ հեռանալով , թիւնաւորեց իւր սիրտը այնպիսի յօժարութիւններով , որոնք յարակից են անձնասիրութեան , որոնք մի մասն են ինքնասիրութեան

և այնքան անկախ են կամքէն, որ իսկոյն լոկ անասնական բնազդման կ'ենն թարկեն զմարդ: Այլ մարդն Աստուծոյ հեռացաւ, սկսաւ որպէս անասուն սիրել, և ոչ որպէս Աստուած: Այլ աստուածային կնիքը մարդոյ ճակտէն ջնջեցաւ, ընկեր անունը եւս ջնջեցաւ, և սոյն բառը կորսնցուց այն իմաստը, զոր սահմանած էր Աստուած: Արդիկ եղան լոկ նմանակիցներ և ոչ թէ ընկերներ: Հասարակութեան և մարդկային վսեմ միութեան զգացումը պղտորեցաւ, չքացաւ: Վիպաց պատահմամբ միայն երբեմն համակրութիւն եղաւ այս ինչ կամ այն ինչ անհատներու մէջ. մարդ անունը միայն յարգ ներշնչեց առ մարդ, տառապելոյն ցաւալի տեսքը միայն գութութեւ գորով արծարծեց մարդոյ սրտի մէջ. բայց ընդհանուր երջանկութեան փափաքը, հասարակաց կատարելագործութեան իղծը, երկնաւոր Հօր փառաց և նպատակին համեմատ մարդկային մեծ գերդաստան կազմելու ընդհանուր միտումը և մըրցումը՝ անհետացաւ սրտերէն: Ասանսոր աննմանութիւններն ու տարբերութիւններն աւելի երեւան ելան, քան թէ նմանութիւնը: Արտաքին վարք ու բարք, սովորոյթք, կարծիք տարբեր լեզուք և գոյնք, տարբեր աստիճանք մտաւոր մշակութեան, անհաւասարութիւնք աստիճանի և բազդի, այս առ երեւոյթ դիպումնները ջնջեցին մարդկային հիմնական նմանութիւնը: Այս դիպումններու մէջ սկսան մարդիկ եղբայրական տիտղոսներ փնտռել քան թէ մի Արարչի արարած և մի Հօր զաւակ լինելոյն մէջ: Այնուհետեւ ընկեր կոչուեցաւ միայն ազգականը, բարեկամը, դաշնակիցը և երբեմն քաղաքակիցը: Ասանսոր ընկերութիւնները կարծես թէ

աւելի ամրացան, բայց ոչ այնքան իրերեւ ընկերութիւն, որքան իբրեւ նիզակակցութիւն դաւադրութեան: Արացան մարդիկ բայց ոչ այնչափ սիրելու համար, որչափ միասին առելու համար: Վերդաստանները ամրացան և զօրացան գերդաստաններու դէմ, դասակարգերը՝ դասակարգելութեւ դէմ և ազգերը ազգերու դէմ: Այգաց նկատմամբ մանաւանդ կարող ենք նշմարել թէ ինչքան այլալեցաւ, չքացաւ ընկեր բառի մեծութիւնը, գեղեցկութիւնը և գաղափարը, զոր Աստուած ամենայն խնամով տալաւ որած էր մարդոյ սրտի մէջ: Ասխանձը, կասկածը, անխտահունութիւնը և առելութիւնը գոգցես բընական փոխադարձ յարաբերութիւններ եղան ազգերու և ժողովուրդներու մէջ, և այս թշնամական միտումները աւելի յաճախեցան իրարու դրացի ազգերու մէջ: Տարակոյս չըկայ որ տգիտութիւնը աւելի նպաստեց սոյն չարիքներուն: Վասն զի մարդիկ կ'երեւակայէին թէ՛ մինչեւ մի ազգ չանկանի և չը կործանի, միւսը կարող չէ կանգնիլ և երջանկանալ, ինչպէս որ վաճառականութիւնը թիւր գաղափարաւ ըմբռնողները կրկարծեն թէ՛ մէկուն հարստութիւնը միւսին կուրատեան մէջն է անշուշտ: Արչաի թըշնամանք է սոյն գաղափարը Աստուծոյ՝ Աստիւնսմութեան դէմ: Բայց ուստի՛ կարող էր ծնանիլ այսպիսի գաղափար, եթէ ոչ սկզբնական անկեղծ հաւատոյ ջնջումէն: Վասնի՛ մեծ յանցանք է այս գաղափարն ինքնին: Ուստւորութեան յառաջադիմութիւնը սկսած է արդէն փարատել այս նախապաշարումները, ազգազգի մօտեցնել և ժողովուրդ՝ ժողովուրդէն: Բայց ինչպէս որ տգիտութիւնը միայնակ կարող չէր ժողովուրդները իրար

մէ բաժանել և խորշեցնել, եթէ Մստուծոյ հայրութեան մէջ գտնէին մարդիկ իրենց փոխադարձ եղբայրութիւնը, նոյնպէս և լոկ կրթութիւնը կամ գիտութիւնը, մարդիկ միայն շահով իրարու հետ կապելով կարող չէ ճշմարտապէս ընկեր առնել միմեանց՝ սըռտով և հոգւով։ Թէ մեզիտութիւնը և թէ գիտութիւնը երկուքն ևս անկարող են իրենց հակակիր ազդեցութեան մէջ։ Շահը, գիտւն դատողութիւնը ինքնին կարող չեն այնպիսի ընդհանրական եղբայրութիւն ստեղծել, որ արտաքին պատճառներէ չը խախտի և չը թուլնայ, եթէ չունին կանխապէս այն ներքին և աստուածային սկզբունքը, որուն վրայ հիմնուած է եղբայրութիւնը։ Մտուծոյ հեռանալով կործանուած՝ եղբայրութեան գեղեցիկ չէնքը՝ Մտուծոյն մօտենալով և սիրելով կը կանգնի և ոչ թէ լոկ գիտութեամբ։

Յառաջ քան Յիսուսի Քրիստոսի գալուստը, որ, ըստ կանուխ մարգարէութեան, պարտ էր «հաշտեցնել երկիրս երկնքի հետ» և որուն «կը պատկանէր համօրէն ժողով ժողովոց», աշխարհը եւ մարդկութիւնը անհաշտ ցեղերու բաժնրւած էր, որոց իւրաքանչիւրն, իրեն զօրանալուն և երջանիկ ապրելուն համար, անշուշտ կարեւոր կը համարէր միւսները նուաճել և տը կարացնել։ Գարալի կամ ալալի անունը, ամեն երկիրներու մէջ, թշնամանաց տխուր և անխնայ ու նախատանաց նշան եղած էր։ Նոյն իսկ Մտուծոյ ժողովրդեան (Իսրայելացւոց) մեծ մասը, այս կատաղի ազգայնութեան հոգին այնպիսի ծայրայեղութեան մը դած էր, որ շրէյք, միւս միաբան ազգաց առջեւ համարուած էին խնայի հանդարտ մարդիկ։ Պօղոս առա-

քեան անգամ, որ նոյն ազգէն ծնած էր, սոյն կոչումը կու տար իւր ազգին՝ բարկութեամբ և արտասուօք։ Իրաւ է որ, մեր բացատրած կէտերուն նկատմամբ, Մտուած ինքն պատուար մի կանգնած էր շրէյք և միւս ազգաց մէջ։ Իայց սոյն պատուարաւ կամէր Մտուած կռապաշտութենէ անջատել Իսրայելացիքը և ոչ թէ մարդկութենէն։ Մտուծոյ այս պարզ և սուրբ դիտաւորութիւնը այլալուծ էր նոցա մտաց մէջ։ Նոքա յայտնապէս ցոյց տուին իրենց վարքով, որ կարող են կռապաշտութիւնը սիրել և կռապաշտները ատել։ Նոցա մեծամտութիւնը զօրացած էր իրենց առ Մտուած ունեցած անհաւատարմութեան հետ։ Որչափ կը խառնակէին նոքա այլազգեաց հետ, այնչափ կ'ատէին մարդկութիւնը։ Ներողամտութիւնը և մեղկութիւնը միասին կը զօրանային նոցա մէջ։ Կարճ ասենք, երբ Յիսուս Քրիստոս երեւեցաւ աշխարհի վրայ, ամեն ազգաց մէջ Իսրայելացիք այն ազգն էին, որոց աւելի կարեւոր էր մեր բացատրած վեմ դասն, այսինքն մարդասիրութիւն։ Ոչ շրէյք պատմութեան մի այլ շրջանի մէջ, և ոչ ուրիշ ազգաց մէջ, բայց շրէյք, գուցէ մարդ չհամարձակէր, իւր արդարութիւնը հրաշակելու գաղտնի յուսով, հարցնել այսպէս բացարձակ. «Ո՞վ է իմ ընկերն»։ Ստածենք մի անգամ, որ հարցնողն սոսկական մարդ չէ, այլ վարդապետ օրինաց, վարդապետ օրինաց Մտուծոյ։

(Շարունակելի)

